

XVII ENCUESTRO DE ESTUDIOS SOBRE LA MONEDA

Ponencias

L'IMPERI ROMÀ D'ORIENT A MENORCA: EL TESTIMONI NUMISMÀTIC

BERNAT MOLL

El marc històric; les fonts i l'arqueologia.

Les Illes Balears, la sisena de les set províncies que integraven la *Diocesis Hispaniarum*, quedaren al marge, en un primer moment, del trasbals causat per les invasions bàrbares que afectaren Hispània. La situació canvià l'any 425 quan els vàndals, que des de feia anys devastaven el sud i sud-est de la península, atacaren també les Balears en una expedició que no tenia més objectiu que el saqueig, sense més conseqüències.

L'any 429, els vàndals, dirigits pel seu rei Genseric, abandonaren la península i es traslladaren a Àfrica, on acabaren per constituir un regne amb capital a Cartago que entorn de l'any 441 s'havia convertit en una potència naval, de tal manera que a la mort de l'emperador Valentinià III (455), pogué incorporar als seus dominis les Balears i posteriorment Sardenya i Còrsega (456-468).

El final del regne vàndal va tenir lloc en el marc de la política de Justinià I de restauració de l'imperi; a mitjan juny de l'any 533 un petit exèrcit imperial dirigit per Belisari desembarcà a Àfrica i després d'apoderar-se amb facilitat de Cartago, derrotà els vàndals a la decisiva batalla de Tricamarum (desembre de 533), tot i que el seu rei, Gelimer, no capitulà fins a l'any següent.

Mentre, Belisari disposà l'ocupació de tots els territoris que estaven sota sobirania vàndala, i va enviar personatges de la seva confiança a Sardenya i Còrsega, Cesària de Mauritània (Cherchell) i Septo (Ceuta). A les Balears hi envià Apolinar, un personatge d'origen italià que havia estat al servei d'Hilderic, el rei vàndal destronat per Gelimer; des d'aleshores, Apolinar, refugiat a Constantinoble, treballà per aconseguir la restauració d'Hilderic. Present a l'expedició de conquesta, es distingí a la batalla de Tricamarum i en recompensa Belisari li 'confià' les Balears (PROCOPI DE CESÀRIA. 2000:222-224). Amengual (1992:330-332) fa notar que només en el cas d'Apolinar

Procopi utilitza la paraula 'confiar', el que significaria que a aquest personatge no tan sols li fou encomanda l'ocupació militar de les Illes sinó també l'establiment de l'administració imperial.

El moment exacte en què les Balears passaren a formar part de l'imperi d'orient no figura a les fonts però atesa la data en què es produí la batalla de Tricamarum, és raonable suposar que fou dins l'any 534.

Una vegada incorporades a l'imperi, segons el tardà testimoni de Jordi de Xipre (*Descriptio orbis romani*, c.591-602), les Illes formaren part juntament amb Sardenya, Còrsega i Septo, que era la capital, de la província *Mauritania II*, una de les set que integraven la Prefectura de Cartago i a la qual s'hi agregaren posteriorment els territoris ocupats per l'imperi a Hispània. (AMENGUAL, J.1992,II:132-133).

Apart d'aquestes dates desconeixem totalment com s'organitzà l'administració imperial i quin era el paper de les Illes dins la porció occidental de l'imperi; Amengual suggereix la presència de contingents militars que tindrien per missió la vigilància del regne visigot d'Hispània (1992:330-453).

El silenci de les fonts, que es perllonga al llarg de tot el període de pertinença a l'imperi d'orient, tampoc no permet saber fins quan es mantingué la presència de l'administració imperial a les Balears; sembla clar, però, que degué esvair-se a conseqüència de la conquesta islàmica d'Àfrica.

En els darrers anys del govern de Hasan b. Numān al Gassanī a Ifrīqiya (689-703) o en els inicis del de Mūsà b. Nusayr, Cartago s'abandonà i es crearen unes drassanes a Tunis on es construïren naus que s'havien d'utilitzar per fer front a l'encara poderosa flota imperial i atacar els llocs on podia trobar refugi i aprovisionaments.

Des de l'any 704 la flota de Ifrīqiya atacà repetidament Sicília i Sardenya; Mallorca i Menorca – d'Eivissa no se'n parla – foren l'objectiu, l'any 707, d'una expedició dirigida per 'Abd Allāh b. Mūsà (LIROLA, J. 1993:68-72); la presència del 'rei' (*malik*) de Mallorca i Menorca en el seguici de Mūsà b. Nusayr quan aquest es presentà al califa a Damasc l'any 715 suggereix que arran de l'expedició del 707 els illencs havien establert un pacte amb el poder islàmic que implicava el pagament d'un tribut, pacte al que s'al·ludeix a mitjan segle IX com establert des de molt temps enrere (BARCELÓ, M. 1994-a:5-18; 1994-b:63-64).

El 'rei' de Mallorca i Menorca que pactà amb els musulmans no sembla el representant de l'imperi a les Illes sinó més aviat el cap d'un poder autòcton aparegut o reaparegut entre els anys 707 i 715 perquè a occident, els representants del poder imperial mai pactaren amb els musulmans sinó que fugiren sempre (BARCELÓ, M.1984:27-34).

Es pot suposar, per tant, que des de principis del segle VIII les Balears foren abandonades per l'imperi, el qual des dels inicis d'aquest segle es trobava immers en greus problemes interns i externs; és simptomàtic el cas de Sardenya, sotmesa des de l'any 704 a atacs periòdics per part de la flota musulmana, que fou abandonada per l'administració imperial pels voltants de l'any 720, data de les darreres emissions de la seva seca.

Les llacunes de les fonts es poden completar parcialment amb les dades de l'arqueologia, tot i que les informacions referents a Menorca son encara molt reduïdes, limitades a les excavacions realitzades a la basílica d'Es Cap d'Es Port de Fornells, Sanitja i el casc antic de Ciutadella; en els tres casos s'ha constatat la presència d'abundant material ceràmic procedent majoritàriament de l'àrea de Cartago, amb un marc cronològic que abraça el segle VI fins a la segona meitat del segle VII (NAVARRO SÁEZ, R. 1982:431-454; VILELLA, J. 1984:51-58; RITA, C. *et al.* 1988:41-49; RIERA, M. 2000:137; JOFRE, C. *et al.* en premsa).

Cal assenyalar també la presència a Menorca d'un important lot de peces de torèutica amb paral·lels a la Bètica i a Sicília, amb una cronologia situada entre finals del segle VI i la segona meitat del segle VII, juntament amb la presència minoritària de peces característiques de les produccions hispano-visigodes dels segles VI i VII (RITA, C. 1978; IME.1989).

Aquestes dades, juntament amb les proporcionades per la numismàtica, situen Menorca i les Balears en general plenament integrades dins els corrents comercials que tenien per origen Àfrica, Hispània, Itàlia, el sud de les Gàl·lies, i en menor mesura, el mediterrani oriental.

Les troballes de moneda de l'imperi d'orient a Menorca; metodologia

Aquest article pretén recollir i analitzar totes les dades disponibles sobre troballes de moneda de l'imperi d'orient a Menorca, utilitzant les informacions proporcionades per la bibliografia i l'estudi d'un conjunt de peces inèdites.

Ens hem marcat com a límit temporal més antic les encunyacions d'Anastasi I (491-518), no tan sols perquè amb la seva reforma creà el sistema monetari propi de l'imperi d'orient sinó perquè també considerem que les encunyacions dels emperadors anteriors, presents a les troballes menorquines, corresponen a un altre context històric, el del domini vàndal (455-534).

Pel que fa al límit temporal més recent, el situem en el segle VIII; no tenim en compte els vuit *folles* dels segles X-XI existents al monetari Ramis, ja que caldria estudiar-los en el marc de la circulació monetària d'època islàmica⁽¹⁾.

Així doncs, les fonts utilitzades per elaborar el catàleg de troballes de moneda de l'imperi d'orient a Menorca son les següents:

A) Peces inèdites. Es tracta de monedes existents a diverses col·leccions privades i que són de segura procedència menorquina; en alguns casos ha estat possible determinar la procedència exacta de la moneda i així queda reflectit al catàleg i al mapa. Quan aquesta informació s'ha perdut o no és prou fiable, la procedència s'assenyala com "Menorca indeterminat".

B) El monetari Ramis. Joan Ramis i Ramis, arquetip de la burgesia il·lustrada de la Menorca de finals del segle XVIII i principis del XIX, reuní una important col·lecció d'antiguitats trobades a l'illa – dispersada des de fa molt de temps – que incloïa una col·lecció numismàtica de 2500 monedes de totes les èpoques. A la seva mort (1819), Joan Ramis tenia enllestit el catàleg corresponent a l'època antiga, que incloïa moneda púnica, grega, ibèrica, romana i bizantina, amb les peces classificades segons el manual de Gúseme. Fou publicat pel seu germà Antoni l'any 1824.⁽²⁾

La informació continguda al catàleg no s'ha aprofitat adequadament en tractar-se d'una obra d'escassa difusió i especialment pels dubtes expressats per diversos investigadors sobre la procedència menorquina de la totalitat de les monedes que l'integraven. Aquestes reticències son injustificades perquè a la introducció de la seva obra el propi Joan Ramis afirma rotundament que el seu monetari estava "...compuesto tan solamente de [monedas] halladas en la isla" (p.15-16); considerem, per tant, que les dades proporcionades pel monetari Ramis constitueixen una valuosa informació que cal aprofitar tot i que observant certes precaucions.

El total de monedes de l'imperi d'orient, dins dels límits cronològics que ens hem marcat, és de trenta-set que s'han pogut identificar sense massa dificultats gràcies a l'acurada descripció que de cada moneda fa Ramis; basant-nos en aquestes dades, hem atribuït valors i seques, corregint també algunes identificacions errònies.

El catàleg no aporta cap informació sobre els llocs on foren trobades les monedes; només sabem, per informacions indirectes (FLAQUER, J.1923:303-304), que un lot considerable de peces, no exclusivament de l'imperi d'orient, entre les quals destacaven una moneda d'or de Justinià i una altra d'Heracli⁽³⁾ procedien d'un lloc indeterminat del terme de Ferreries, sense més precisions. Amb tota seguretat devia tractar-se d'un o més assentaments rurals, procedència que també devien tenir la resta de les monedes de la col·lecció.

C) La *Historia de la isla de Menorca*, T.II (1876) de Rafel Oleo i Quadrado. Al capítol titulat "Antigüedades" hi ha un apartat dedicat a la numismàtica (p.413-438) que inclou un llistat de les monedes trobades a Menorca, descrites però d'una manera bastant confusa. Al contrari que l'obra de Ramis, aquesta informació ha estat acceptada gairebé sense discussió pels investigadors d'una manera que creiem injustificada. En efecte, si es comparen les dades d'Oleo amb el catàleg Ramis, resulta evident la identitat dels dos registres, fins al

punt que podem assegurar que la major part del llistat d'Oleo no és més que la transcripció del monetari Ramis; pel període que ens interessa, creiem que només dues cites són aportacions originals d'Oleo.

D) Els "Hallazgos Monetarios, XII", 1955 de F. Mateu i Llopis. Recull les dades d'Oleo però el que té més interès són les dades sobre la col·lecció Flaquer de Maó, avui inaccessible, amb interessants referències de monedes vàndales i bizantines, aquestes darreres trobades en un lloc no identificat del terme municipal de Sant Cristòfol (actualment Es Migjorn Gran). Menciona també un *foliis* bizantí existent al Museu Municipal de Ciutadella, sense més dades, motiu pel qual no el comptabilitzem.

E) Troballes numismàtiques realitzades durant l'excavació de la basílica paleocristiana d'Es Cap d'es Port de Fornells (Es Mercadal). Jaciment notable per moltes raons, fou parcialment excavat els anys setanta, després d'una primera prospecció l'any 1959; malauradament, els resultats s'han publicat de manera fragmentària i en el cas de les troballes de moneda, tot i que hi ha referències a J.M.Gurt (1984) i T. Marot (1994 i 1997), es troba a faltar un estudi monogràfic.

F) *El sistema monetario visigodo: cobre y oro*, 1994, de M. Crusafont i Sabater. En aquesta obra es mencionen dues peces procedents d'un lloc indeterminat de Menorca, lloc que hem pogut identificar i que figura a la fitxa corresponent.

En total, els catàlegs recullen vuitanta monedes, de les quals seixanta-vuit corresponen a encunyacions imperials, dues a encunyacions locals anònimes i deu a encunyacions anònimes considerades visigodes, amb la distribució que s'exposa al Quadre I.

Quadre I

	Inèdites	Ramis	Altres	Total
Anastasi I (491-518)	--	1	1	2
Justí I (518-527)	1	1	1	3
Justinià I (527-565)	11	11	2	24
Justí II (565-578)	1	1	1	3
Tiberi (578-582)	1	--	--	1
Maurici (582-602)	1	2	1	4
Focas (602-610)	1	6	--	7
Heracli (610-641)	2	3	--	5
Constanci II (641-668)	4	5	--	9
Constantí IV (668-685)	--	2	--	2
Justinià II (685-695)	--	2	1	3

Leonci (695-698)	--	--	--	--
Tiberi II (698-705)	--	--	--	--
Justinià II (705-711)	1	--	--	1
Filipic (711-715)	--	--	--	--
Anastasi II (713-715)	--	1	--	1
Teodosi III (715-717)	--	1	--	1
Lleó III (715-741)	2	--	--	2
Enc. Anònimes Cartagena	2	--	--	2
Anònimes visigodes	9	--	1	10
T o t a l s	36	36	8	80

La comparació entre els catàlegs, especialment entre el de les monedes inèdites i el monetari Ramis ens mostra un perfil semblant pel que fa als emperadors presents i també als absents, però si ens fixem en la composició de les espècies monetàries, immediatament es posa de manifest una important discrepància: al monetari Ramis el valor més baix és un sol exemplar de *pentanummium*, amb absència total de *nummis*. És segur que els *nummis* es troben subrepresentats a causa segurament de cert criteri selectiu a l'hora d'adquirir les peces per formar la col·lecció, rebutjant la moneda més petita que amb freqüència es troba mal conservada i és anònima. En el cas de formar part de la col·lecció es trobaria segurament en el grup d'incertes o frustres i no figuraria en el catàleg. Inversament, les peces de valors més alts, principalment els *folles*, es troben segurament en una proporció més elevada del que devia ser en la realitat.

La circulació monetària a Menorca abans de la conquesta de l'any 534

L'estudi del numerari que circulava a Menorca durant el període en què formà part del regne vàndal està per fer; aquí donem un esbós de les dades inèdites de què disposem, a l'espera d'un estudi específic sobre el tema.

Es troben presents encunyacions imperials, d'occident, des de Valentinià III fins al final de l'imperi, i d'orient, en concret de Teodosi II (408-450), Marcia (450-457) i Lleó I (457-474), generalment *nummi*, però hi ha referències a troballes de moneda d'or (4).

Però el numerari que sembla més abundant és el vàndal, del qual hem detectat tots els tipus mencionats per Grierson-Blackburn (1986:418-422), és a dir, moneda anònima 'protovàndala' anterior a l'any 480, moneda municipal o encunyacions semi-autònomes de Cartago (477/480-490) – sobretot peces de 4 *nummi* – encunyacions no oficials entre les quals destaquen les imitacions de les peces de Trasamund – tipus de la Victòria – i finalment, encunyacions

reials de Guntamund (484-496), Trasamund (496-523), Hilderic (523-530) – les d'aquest rei especialment abundants – i de Gelimer (530-533).

Les espècies autònomes de més valor – XII, XXI i XLII *nummi* – es troben totalment absents, mentre que la plata només hi és representada per dues monedes: una ½ *siliqua*, imitació d'Honori, encunyada a Cartago l'any IIII, existent a la col·lecció Flaquer⁽⁵⁾ que Mateu (1955.HMXII núm.769) data en el regnat de Hunneric (477-484), però que també podria ser de Genseric encunyada l'any 442, (MORRISSON, C.1997:110), i una moneda de 10 *nummi* present al monetari Ramis, tipus FELIX RAVENNA, encunyada a aquesta ciutat en temps d'Atalaric (525-534). Aquesta moneda podria haver arribat a Menorca amb posteritat a l'any 534.

A les Balears, l'evidència arqueològica, centrada en els jaciments de Cap d'es Port, a Menorca, i Pollentia a Mallorca, (MATTINGLY, H.B.1983:245-301; GURT, JM.1984:59-63; MAROT, T.1990:29-34 GURT-MAROT.1994:223-233; MAROT, T. 1997:núms. 48 i 51) suggereixen una circulació monetària composada per moneda vella del segle IV, peces imperials d'orient i d'occident i numerari vàndal, de manera molt semblant al que passava a l'Àfrica romana on també aquestes peces circulaven alhora (SALAMA, P.1979:109-146).

El model de circulació monetària seria així diferent al constatat a la península ibèrica, territori que es trobava fora dels límits del domini polític vàndal i a on, no obstant, apareix moneda vàndala, present també a molts altres indrets del Mediterrani, associada a l'activitat comercial (MORRISSON, C. 1997:172), perllongant-se la seva circulació fins als moments immediatament posteriors a la conquesta d'Àfrica, segons es desprèn de l'associació de moneda vàndala i de les primeres encunyacions de Justinià I a Cartago constatada a determinats jaciments. (MAROT, T. 1997:169-172).

La irrupció de la moneda imperial; de Justinià I (527-565) a Maurici Tiberi (582-602)

La incorporació de les Balears a l'imperi l'any 534 implicaria la implantació de l'administració imperial⁽⁶⁾ i en conseqüència, el flux de numerari imperial, detectat també a llocs situats fora del territori de l'imperi (MORRISSON, C.:112-114; MAROT, T. 1997:169 i 172), amb la presència abundant de les encunyacions de Justinià I. En el nostre cas, les vint-i-quatre monedes d'aquest emperador representen el 35,29% del total de moneda imperial del nostre recull i el 66,66% del total de peces del segle VI; la proporció augmenta encara més si com sembla probable les dues monedes d'Anastasi I i les tres de Justí I formaven part del numerari circulant en temps de Justinià i per tant haurien arribat a Menorca després de l'any 534.

L'anàlisi del numerari de Justinià I, al qual afegim el dels dos emperadors abans mencionats, mostra la presència d'una quantitat important de *folles*, set en total, amb un clar predomini dels encunyats a Constantinoble i a les seques orientals més properes a la capital, Cyzicus i Nicomèdia; només un exemplar és de Cartago, idèntic per cert a un altre trobat a Pollentia (MATTINGLY, H.1983 n° 277; MAROT, T. 1997:núm 51). A la majoria de les troballes peninsulars on figuren *folles* de Justinià I predominen també les mateixes seques orientals (LECHUGA, M.1993:333-349; MAROT, T.1996:249-258).

Però a aquesta època, l'espècie monetària més representada a Menorca és el *decanummius*, amb deu exemplars, predominant lleugerament els encunyats a Cartago sobre els procedents de Constantinoble. Ocupen el segon lloc els *nummis*, amb vuit exemplars, tots ells de la seca de Cartago, que es configura ja des de aquests moments com la principal subministradora de la moneda imperial que circulava a Menorca al llarg de tot el període estudiat.

La relativament baixa proporció de *nummis* és causada pel fet que mencionàvem anteriorment de la seva absència al monetari Ramis; com succeeix a la major part dels conjunts monetaris publicats, també a Menorca devia ser l'espècie monetària més abundant, atès el nombre important de peces entre les troballes inèdites i la seva variada tipologia que inclou gairebé tots els tipus emesos a Cartago entre els anys 534 i 540, presents també a Pollentia (MAROT, T. 1990:29-34; 1997.núm.51) i als jaciments peninsulars.

Un tipus no localitzat a Pollentia i que és rar a les troballes peninsulars, doncs només s'han localitzat dos exemplars a les troballes de la zona de Sevilla (CRUSAFONT, M. 1994:20-21;23-24; MAROT, T. 1997, núms 3,15 i 40) és el núm. 12 (DOC 374), classificat al catàleg de Bellinger entre les encunyacions de seques no identificades, però considerat per Pottier (1983:219) una encunyació de Cartago amb una cronologia que situa entre els anys 542 i 552, de manera que correspondria a les darreres encunyacions de *nummis* de Justinià I a aquesta seca.

Les encunyacions de la resta dels emperadors del segle VI, Justí II, Tiberi Constantí⁽⁷⁾ i Maurici Tiberi es troben representades per un nombre d'exemplars modest – vuit monedes – però que creiem prou significatiu com per considerar que el flux de moneda imperial es va mantenir a un ritme bastant uniforme, tot i que clarament inferior al de Justinià I.

L'espècie monetària predominant segueix essent el *decanummius*, seguit del *follis*; en concordança amb la disminució en la producció de *nummis* després de Justinià I, no disposem de cap exemplar posterior a aquest emperador.

Pel que fa a les seques, sembla que les produccions orientals deixen d'arribar, amb l'excepció d'Alexandria, substituïdes principalment per Cartago i en una proporció molt inferior, per les produccions d'altres seques occidentals, concretament Roma i Constantina de Numídia, les úniques constatades.

Finalment, cal assenyalar com una característica general de la circulació monetària al llarg de tot el segle VI a Menorca l'absència total d'encunyacions imperials d'or i de plata.

Les encunyacions anònimes

En el grup de les monedes inèdites figuren dos conjunts d'encunyacions anònimes que tenen en comú una cronologia semblant – segona meitat del segle VI i tal vegada principis del segle VII – així com una àrea de producció situada a la península ibèrica.

El primer conjunt el formen dos exemplars (núm. 26 i 27) anepigràfics, amb creu a una cara i la lletra delta a l'altre, amb mòdul de 9-10 mm i pesos de 1,30-0,75 g. Pertanyen sens dubte al grup de les encunyacions locals de Cartagena, amb un valor probable de 4 *nummi*, identificades per M. Lechuga (1991:71-78;1998:333-349). La troballa a Cartagena d'alguns exemplars a nivells arqueològics ben datats per la ceràmica permeten atribuir a aquestes monedes una cronologia situada en els anys 550-625 o 580-620, és a dir, l'època de domini imperial sobre la ciutat (LECHUGA, M.1991:72-73).

Les raons per les quals es va encunyar aquest tipus de moneda resten de moment sense explicació satisfactòria; Lechuga apunta la possibilitat de que atesa la limitada presència de moneda imperial oficial a la ciutat, amb absència total de *nummis*, el seu lloc hauria estat ocupat per les encunyacions locals. D'altra banda, l'interrogant plantejat per Lechuga l'any 1998 (341-342) respecte a l'anomalia que representava l'absència d'aquestes monedes fora d'una ciutat com Cartagena que era un important centre comercial importador/redistribuidor, queda parcialment resolt amb la seva presència a Menorca⁽⁸⁾.

L'altre grup d'encunyacions anònimes correspon a les monedes que M. Crusafont identificà l'any 1984 (131-142) com d'origen visigòtic; posteriors estudis (1988:35-70; 1994; 1998:125-144) han permès a aquest investigador atribuir els diferents tipus de moneda, que correspondrien a valors de 4 *nummi* i de *pentanummi* a les seques de Emerita, Ispali, Corduba i Toledo, a més d'un conjunt de peces sense atribució de seca; la major part de les monedes estudiades per Crusafont – dos-cents quaranta exemplars – procedien de la zona de Sevilla. Recentment l'àrea de dispersió s'ha ampliat a Churriana (Málaga) (GOZALBES CRAVIOTO, C. en premsa), on ha aparegut un lot de monedes format per setze monedes atribuïdes a Emèrita, una a Ispali i catorze a Corduba, en aquest darrer cas amb diverses variants inèdites constatades també entre els exemplars trobats a Menorca.

Pel que fa a la cronologia, Crusafont considera que les primeres encunyacions serien les d'Emèrita, del temps de Leovigild (568-586), seguides de les de Ispali i Corduba degudes a Khindasvint (642-653) i Recesvint (653-672); les de Toledo serien les més tardanes i correspondrien a Wamba (672-680(1994:63-64).

T. Marot (1996:157-158; 1997:175-177), basant-se en els contextes arqueològics en els quals han aparegut alguns exemplars d'aquest tipus de moneda, com Cullera, Punta del Arenal (Alacant), Arles i el Peloponès, les data en temps de Justinià I i les considera emissions locals de ciutats encara no identificades però situades sens dubte a la península ibèrica. Altres argumentacions en la mateixa línia han estat exposades per Metcalf (1999:201-217).

Les deu monedes trobades a Menorca corresponen a les tipologies atribuïdes a Emerita, Ispali i Corduba, amb tres exemplars de cada tipus, i un sol exemplar de la tipologia atribuïda a Toledo.

Quant als valors, seguint les consideracions de Crusafont, hi hauria tres *pentanummi*, tots ells d'Ispali, mentre que la resta correspondria a 4 *nummi*.

El segle VII; de Focas (602-610) al primer regnat de Justinià II (685-695)

El total de peces d'aquest període és de vint-i-cinc, el que representa, en conjunt, una lleugera disminució respecte al període anterior però el nombre de monedes de cada emperador – Focas, Heracli i Constanci II – és molt semblant i relativament elevat, el que indicaria que el flux de moneda es mantingué amb regularitat fins a les darreries del regnat de Constanci II.

Destaca en aquest període l'aparició de numerari d'or, un *tremissis* d'Heracli (núm17) amb la tipologia que Grierson (1955:305-35.Núm.8) atribueix a les produccions de la hipotètica seca de Cartago Spartaria (Cartagena) i altres dues monedes d'or del monetari Ramis: una de Constanci II (R-26) que per la descripció considerem un *tremissis*⁽⁹⁾ de seca no identificada però probablement italiana, i una de Justinià II (R-33) de la qual no hem pogut determinar el valor ni la seca, ni si correspon al primer o al segon regnat d'aquest emperador. Hi ha també una feble representació de la plata, una $\frac{1}{2}$ *siliqua* encunyada a Cartago per Heracli, també del monetari Ramis(R-25).

Pel que fa a la moneda de bronze, els *folles*, batuts exclusivament a seques orientals, es troben presents en unes quantitats semblants a les del període anterior, però l'espècie monetària predominant, sobretot en el regnat de Constanci II ja no és el *decanummius* sinó el $\frac{1}{2}$ *folles* encunyat gairebé en exclusiva a Cartago; és remarcable la presència relativament abundant d'aquesta espècie monetària, amb predomini de les encunyacions considerades de la 4ª emissió, datada entre els anys 648 i 658 (MORRISSON,

1970:332-333;355-359); la varietat d'encunyats constatada entre les monedes inèdites permet suposar que aquest numerari no arribà a Menorca en bloc sinó seguint un determinat ritme al llarg del temps.

Les encunyacions del segle VII es tanquen amb el numerari de Constantí IV i el del primer regnat de Justinià II; el declivi en el nombre de monedes és evident, ja que limita a dos $\frac{1}{2}$ *folles* de Constantí IV de Cartago i tres monedes de Justinià II: un *follis* encunyat a Siracusa i el *solidus* o fracció mencionat abans.

El segle VIII

Amb posterioritat al tancament de la seca de Cartago (695) el numerari imperial que arriba a Menorca disminueix dràsticament: pel període comprès entre el regnat de Lleó III i el de Lleó III (695-741) només comptem amb cinc monedes, tot i que amb l'excepció de Lleó III (695-698), Tiberi III (698-705) i Filípic (711-713), tenim una modesta mostra de tots els emperadors que regnaren entre el segon govern de Justinià II i el de Lleó III.

Del segon regnat de Justinià II (705-711) tenim un *follis* (núm.23) de Siracusa; dels breus regnats de Anastasi II (713-715) i Teodosi III (715-717) hi havia al monetari Ramis una moneda d'or de cadascun, en el primer cas segurament d'una seca italiana no identificada i en el segon de la seca de Roma.

Les darreres monedes que tenim comptabilitzades són dues encunyacions de Lleó III amb el seu fill Constantí V (720-741); la primera és una moneda de bronze amb una lleugera capa d'or (núm.24) que atesos pes i mòdul identifiquem com un *semisis*, de seca indeterminada però amb tota probabilitat italiana ateses les seves característiques. L'altra moneda és un *follis* (núm.25) que es pot identificar sense dubtes com una producció de la seca de Siracusa.

Malauradament aquestes dues monedes, que de moment representen el final de l'arribada de numerari imperial a Menorca, no poden ser datades amb major precisió que l'interval 720-740, que correspon al període en què l'emperador Lleó III associà Constantí V al govern.

Conclusions

Considerem que el conjunt estudiat representa un testimoni de la circulació monetària a un territori integrat políticament dins l'imperi d'orient al llarg d'almenys cent setanta anys. Així, és lògic que el registre numismàtic sigui d'un gruix notablement superior, tant en quantitat com en extensió

cronològica, al dels registres de la península ibèrica, fins i tot d'aquelles zones que van estar sota el domini polític de l'imperi.

Com queda exposat al Quadre II, les espècies monetàries que circulaven així com les seques de procedència van experimentar variacions al llarg del temps.

Quadre II
Resum de valors i seques de les encunyacions imperials

II a) – Anastasi I - Maurici Tiberi (491-602)	
Valors	Seques
Solidus i fraccions 0	Cartago20
Siliqua i fraccions 0	Constantinoble... 6
Follis 9	Alexandria 2
½ follis 3	Roma 1
12 nummi 2	Cyzicus 1
Decanummium13	Nicomèdia 1
Pentanummium 1	Constantina de Numídia 1
Nummus 8	Indeterminades 4
Total 36	Total 36

II b) – Focas - Justinià II, 1er. Regnat (602-695)	
Valors	Seques
Solidus i fraccions 3	Cartago16
½ Silíqua 1	Constantinopolis 3
Follis 6	Theuopolis (Antioquia) 1
½ follis 14	Nicomèdia 1
Decanummium 1	Cartago Spartaria (?) 1
	Siracusa 1
	Indeterminades 2
Total 25	Total 25

II c) – Leonci-Lleó III (695-741)	
Valors	Seques
Solidus i fraccions 3	Siracusa 2
Follis 2	Roma 1
	Indeterminades 2
Total 5	Total 5

En el moment de la incorporació de les Balears a l'imperi d'orient, el numerari circulant a Menorca sembla haver estat format per peces velles del segle IV juntament amb numerari imperial, d'occident i d'orient, dels valors més baixos, i especialment, numerari vàndal.

La implantació de l'administració imperial i els inicis de les encunyacions a Cartago es tradueixen a Menorca en la presència d'un nombrós numerari de Justinià I, que inclou peces d'Anastasi I i Justí I incorporades al circulant de l'època al que caldria afegir els *nummi* vàndals que es mantindrien en circulació; les dates de les monedes de Justinià I de cronologia coneguda mostren una significativa concentració entre els anys 534 i 541, és a dir, en els inicis del domini imperial a les Balears.

Les encunyacions dels successors de Justinià I, fins al final del segle VI, també es troben presents, en quantitats més modestes però prou significatives com per suposar un flux regular de moneda imperial.

Considerant el conjunt d'aquest període, és a dir, les encunyacions de Justinià I i les dels seus successors fins al final del segle VI, destaca en primer lloc l'absència total d'encunyacions imperials d'or i de plata així com una notable presència de *folles*. Sobre aquest punt reiterem la possibilitat de que la proporció de follis i probablement també la de *decanummi* es trobin anormalment elevades en detriment del *nummus*.

El valor més abundant és el *decanummi*, seguit a poca distància pel *nummus*, proporció que assenyalem amb tot tipus de reserves pels motius assenyalats abans; amb tota probabilitat la moneda més freqüent devia ser el *nummus*.

La seca més representada és, amb molta diferència, Cartago, però hi ha variacions apreciables pel que fa a l'origen dels diferents valors. Tot i que hi ha una proporció relativament alta de *folles* sense seca identificada, sembla que aquesta moneda procedia sobretot de Constantinoble i altres seques orientals properes com Cyzicus i Nicomèdia, mentre que la resta de denominacions tenien el seu origen, majoritàriament, a Cartago, tot i que els *folles* batuts a aquesta seca també es troben presents.

Les altres seques es troben escassament representades; entre les d'occident només s'hi han constatat Roma i Constantina de Numidía mentre que d'orient figura únicament Alexandria, amb dos exemplars de 12 *nummi*, valor característic d'aquesta seca.

A cavall dels segles VI-VII hi ha, a més del numerari imperial, una destacada presència de moneda anònima, principalment de 4 *nummi*; es tracta, d'una part, de dues monedes idèntiques a les que es consideren encunyacions locals de Cartagena i de l'altra, en una quantitat més elevada – deu exemplars – de moneda atribuïda als visigots per M. Crusafont, i que segons T. Marot

correspondrien a encunyacions locals de ciutats d'Hispania no identificades situades dins la zona de domini polític de l'imperi.

Es tracta en tot cas d'un nombre relativament elevat d'exemplars, de totes les seques citades per Crusafont, amb un nombre quasi idèntic de cadascuna – tres – excepte l'atribuït a Toletó del qual només n'hi ha un. Sembla, per tant, que aquest numerari arribava a Menorca amb normalitat, sense un predomini clar d'una seca determinada, omplint segurament el lloc que en temps de Justinià I ocupaven els *nummis*, emesos en petites quantitats amb posterioritat a aquest emperador fins al regnat de Maurici Tiberi i que aparentment es troben absents a Menorca.

El segle VII presenta pel que fa a la circulació monetària, dos períodes clarament diferenciats. El primer inclou els regnats de Focas (602-610), Heracli (610-641) i part del de Constanci II (641-658); es caracteritza per la presència d'un nivell de peces sostingut, superior fins i tot al dels successors de Justinià I. D'altra banda, apareix per primera vegada l'or, amb les denominacions més baixes – *tremissis* – i també la plata, tot i que reduïda a un sol exemplar de $\frac{1}{2}$ *siliqua*. La troballa a Mallorca d'un *solidus* de Focas (MAROT, T.1997:núm.52) i la notícia de l'aparició de diversos *aurei* al castell de Santueri (ROSSELLÓ BORDOY, G. 2002:285)⁽¹⁰⁾ ens indicaria que en aquest període la moneda d'or no era rara als circuits monetaris de les Balears.

Entre les encunyacions de bronze, els *folles* es troben en una quantitat semblant al de l'etapa anterior, mentre que els *decanummi* baixen fins a nivells testimonials i el *nummus* no apareix perquè ja s'havia deixat d'encunyar; la moneda predominant és ara el $\frac{1}{2}$ *follis*, essent particularment abundants els emesos per Constanci II a Cartago.

És un fet conegut que al segle VII es produeix el declivi del *follis*, que va anar baixant de pes progressivament, cosa que provocà que el paper que tenia el *decanummi* en el segle VI fos ocupat pel $\frac{1}{2}$ *follis* mentre que la encunyació del *decanummi* va anar en retrocés fins desaparèixer en el segle següent (MORRISSON,C.2002:929 i 935).

Com en el segle VI, són les seques orientals, sobretot Constantinoble, les que subministren els *folles*, mentre que Cartago, que segueix mantenint el seu paper de principal seca emissora de la moneda que arriba a Menorca, proporciona gairebé tots els $\frac{1}{2}$ *folles*.

Apart de Cartago, l'única seca occidental detectada és la probable de Cartago Spartaria, amb un *tremissis* d'Heracli, una de les poques monedes d'aquesta seca amb procedència coneguda.

El segon període correspon als deu darrers anys del regnat de Constanci II (658-668), el regnat de Constantí IV (668-685) i el primer regnat de Justinià II (685 –695) i es caracteritza per una reducció evident en el nombre de monedes comptabilitzades. Els relativament abundants $\frac{1}{2}$ *folles* de Constanci

II batuts a Cartago presents al nostre recull corresponen al període 643-647 i especialment, al de 648-658, sense cap exemplar del període 659-666; sembla que es tracta d'un fenomen generalitzat a occident, doncs a Mallorca la moneda imperial més tardana que es coneix és un $\frac{1}{2}$ *folles* de Constanci II encunyada a Cartago del tipus DOC 144 (similar al núm.20) i cronologia 648-658 trobada a Pollentia (MATTINGLY, H.1983:281).⁽¹¹⁾

Al continent europeu les encunyacions de Constanci II realitzades entre els anys 642 i 658, la presència de les quals es relaciona amb el comerç de ceràmica fabricada a la zona de Cartago, encara son relativament abundants però la moneda imperial desapareix immediatament després del regnat d'aquest emperador (MORRISSON,1997:115). A la península no apareixen encunyacions de Constanci II. La troballa de moneda imperial més tardana és un solitari $\frac{1}{2}$ *folles* de Justinià II de la seca de Cartago de Santa Pola (Alacant) (MAROT, T.1996:253).

El descens en l'arribada de moneda imperial a occident es pot relacionar amb les perturbacions causades per l'ofensiva musulmana a Ifrīqiya, iniciada entre els anys 665-666 i que culminaria amb la conquesta definitiva de Cartago l'any 698, tot i que la activitat de la seca cessà arran de la primera conquesta de la ciutat l'any 695.

Des de molt abans, però, les circumstàncies devien de ser prou difícils com per aconsellar l'establiment d'una nova seca a Sardenya l'any 679, que per raons desconegudes funcionà simultàniament amb la de Cartago i en solitari entre els anys 695- 720 (PIRAS, E.1989:93-108).

En cessar l'activitat de la seca de Cartago, el numerari que arriba a Menorca es torna escàs i procedeix exclusivament d'algunes de les seques encara actives a occident, entre les quals podem identificar Roma, amb un *solidus* o fracció de Teodosi III (715-717) i especialment Siracusa, amb dos *folles*, un del segon regnat de Justinià II (705-711) i un altre de Lleó III i Constantí V (720-741); de seca indeterminada però sens dubte italiana són un *solidus* o fracció d'Anastasi II (713-715) i un *semisis* de Lleó III/Constantí V.

L'afluència de numerari des de les seques orientals ha cessat completament i curiosament la proximitat geogràfica de la seca de Sardenya no es tradueix en la presència de les seves encunyacions. En canvi, la seca de Siracusa i altres situades a Itàlia, com Roma, Nàpols i Ravenna, a més d'alguna altra no identificada, van seguir actives fins a mitjan segle VIII i en concret la de Siracusa fins a l'any 878, en quan la ciutat fou conquerida pels aglabites de Tunis. Malgrat això, les produccions d'aquestes seques ja no arriben a Menorca després del regnat de Lleó III i probablement ja des de voltants de l'any 720; per la resta del segle VIII i tot el segle IX no hi ha registre de moneda imperial a Menorca i probablement tampoc a les altres illes⁽¹²⁾.

En canvi, disposem d'un registre de moneda islàmica dels segles VIII-IX (Quadre III), anterior a la conquesta islàmica de les Balears l'any 902, que s'inicia amb *fulūs* anònims encunyats segurament a Tangà entre els anys 690-711 i que en el cas de Menorca, on disposem d'un registre més complet (MOLL, B.1994:26-27;44-45), es perllonga amb *dirhams* emirals encunyats a al-Andalus al llarg de tot el segle IX.(13)

Es tractaria d'un flux de monedes que arriba a les Balears amb intermitències, de proporcions modestes i limitat a zones precises però continu i que no és possible atribuir a unes hipotètiques relacions comercials sinó que només s'explica per l'establiment d'un lligam fiscal entre els habitants de les Illes i el poder islàmic, inicialment el califat de Damasc a través del govern de Ifrīqiya i posteriorment l'emirat de Còrdova. Aquest lligam seria una conseqüència del pacte establert arran de la expedició de l'any 707 i que a mitjan segle IX (848) es renova després d'una expedició omeia contra Mallorca i Menorca. (BARCELÓ, M.1994-a:5-18; 1994-b:63-64; RETAMERO, F. 1996: 153-169; 2000:89)

Quadre III
Troballes de moneda islàmica a Menorca. S. VIII-IX

<i>Califat de Damasc</i>	
<i>Fulūs</i> anònims c.100-102 H/718-720 d.C (Walker 681-684; Miles 26)	2
<i>Fals</i> anònim c.143H/760 d.C. (Walker P-116;Frochoso tipus III).....	1
<i>Emirat independent. Al-Andalus</i>	
Isām I(172-180/788-796).	Dirham any 167/783 Dirham any 175/791
‘Abd al Rahmān II(206-238/822-852).	Dirham any 211/826
Muhammad I(238-273/852-886).	Dirham any 239/853 Dirham any 257/870
<i>Aglabites de Ifriqiya</i>	
Abū Ishāq Ibrāhīm II (261-289/875-902).1/4 dinar any 270-9/883-92	

Notes

- 1) Les encunyacions imperials dels segles X-XI presents al monetari Ramis són:
 - 1 *folles* de Constantí VII (913-959). Constantinoble.
 - 1 *folles* de Nicefor Focas (963-969). Constantinoble.
 - 5 *folles* anònims atribuïts als regnats de Joan Zimisces (969-976) i Nicefor III (1078-1081).
- 2) L'edició no porta data; Flaquer, que pogué examinar documentació dels germans Ramis dóna, sense explicacions, la de 1824 (1923:304-305).
- 3) Creiem poder identificar aquesta moneda amb un *solidus* o fracció de Justinià II (R-33) i una $\frac{1}{2}$ *siliqua* d'Heracli (R-25) presents al monetari Ramis, encara que la informació tramesa per Flaquer menciona dues monedes d'or.
La moneda de Justinià II va ser vista per Hernández Sanz quan el monetari Ramis encara no s'havia dispersat (abans de 1908) (1908:124 i 132).
- 4) Al monetari Ramis hi figura un *solidus* de Valentinià III encunyat a Ràvena i un altre de Anthemius (467-4729 de la mateixa seca; Oleo (1876,II:424) menciona una moneda d'or de Lleó I.
- 5) Flaquer descriu aquesta moneda – ell parla de ‘monedita’ – així:
 - “A) DN HONORIVS PF AVG. Busto con diadema a derecha.
 - R) ANNO IIII. Mujer en pie con espigas; en el campo K (Cartago); en el exergo, estrella entre dos palmas”.(1923:307).
- 6) Procopi de Cesària assenyala amb quina rapidesa s'implantà l'aparell fiscal als territoris recentment conquerits als vàndals: encara no havien acabat les operacions militars quan Justinià envià a Àfrica dos funcionaris encarregats d'imposar els tributs que corresponien. El mateix passà a Sardenya i sens dubte a les Balears, encara que no es mencionin explícitament. Procopi afegeix, maliciosament, que als nous súbdits de l'imperi els tributs imposats no els semblaren moderats ni suportables.(2000:222 i 240).
- 7) Tenim dubtes sobre la identificació del núm.14, que en principi considerem de Tiberi Constantí però que també podria correspondre a Maurici Tiberi.
- 8) Si realment fos Cartagena la seca del *tremissis* d'Heracli del nostre recull (núm.17), la presència a Menorca de tres monedes d'aquesta procedència seria el testimoni de la relació de la Balears amb la capital dels territoris imperials a Hispània, cosa per altra banda perfectament lògica; és possible, a més, que les encunyacions considerades visigodes arribessin a Menorca des d'aquesta ciutat.
- 9) Ramis descriu la moneda comparant-la a un *durillo*, és a dir, la moneda de $\frac{1}{2}$ escut, de 1,75 g de pes i mòdul de 15 mm encunyada extensament al llarg del segle XVIII.
- 10) Rosselló Bordoy menciona la troballa al castell de Santueri (Felanitx) de “*determinados aureos, en vias de estudio*” que demostrarien la existència en aquest lloc de “*una guarnición bizantina*”. La suposició de que aquestes monedes d'or són posteriors al segle VI és nostra.
- 11) Moneda trobada a les excavacions de 1949 i publicada per Mattingly, que la classifica com AE3, donant també la referència a la col·lecció del Museu Britànic que ens ha permès la seva identificació presumptiva, ja que malauradament Mattingly no descriu la moneda ni publica la seva fotografia.

12) Devem a Fèlix Retamero la notícia de la existència al Museu d'Eivissa de dos *folles* de Lleó VI (886-908) de la seca de Constantinoble trobats a l' illa. Es tracta de les úniques monedes de l'imperi d'orient existents al museu.

Pensem que si no hi ha posteriors troballes, cal considerar que es tracta d'un fet aïllat relacionable probablement amb la circulació monetària d'època islàmica, com els *folles* dels segles X-XI del monetari Ramis.

13) Al quadre figuren únicament les monedes de segura procedència menorquina; així, no tenim en compte el lot de sis *fulūs* i tres *dirham* omeies de seques orientals, del segle VIII, un *fals* aglabí del mateix segle i dos *fulūs* idrissites del segle VIII existents al Museu de Menorca per no tenir certesa de la seva procedència menorquina (RETAMERO, F.1996:159-161)

Bibliografia

AMENGUAL I BATLLE, J.1992. *Els orígens del cristianisme a les Balears*. Vols I-II. Palma de Mallorca:330-453; Jordi de Xipre (*Descriptio orbis romani*) i Procopi de Cesària (*De bello vandalico*): 132 (text),133 (traducció),Vol.II.

BARCELÓ PERELLÓ, M.1984. Comentaris a un text sobre Mayūrqa del geògraf al Zuhri (s.VI/XII). *Sobre Mayūrqa. Quaderns de Ca la Gran Cristiana*, 2. Palma de Mallorca:27-34.

— 1994-a. “Els fulūs de Tanġa de finals del segle IH/VII D.C., els pactes més antics i el cas de Mallorca i de Menorca: una revisió”. *Gaceta Numismàtica*,114.ANE.Barcelona:5-18.

— 1994-b. “Correccions a Els fulūs de Tanġa”..... *Gaceta Numismatica*, 115. ANE. Barcelona:63-64.

BELLINGER,A.R./GRIERSON,P. *Catalogue of Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*. Washington D.C.

Vol.I.Anastasius I to Maurice,491-602.Ed.Bellinger,A.R.1966(Reprint. 1992)

Vol.II. Phocas to Theodosius III, 602-717.Vols 1-2. Ed. Grierson, P.1968 (Reprint.1993)

Vol.III. Leo III to Nicephorus III, 717-1081. Vols.1-2. Ed. Grierson, P.1973.

CRUSAFONT I SABATER, M.1984.”¿Un monetario visigodo de cobre?”. *Gaceta Numismatica*,74-75. ANE. Barcelona:131-142.

— 1988. “The copper coinage of the Visigoths of Spain.”. *Problems of Medieval Coinage in the Iberian Area*. Sociedade Numismatica Scalabitana-Instituto de Sintra. Santarém:35-70.

— 1994. *El sistema monetario visigodo:cobre y oro*. ANE-Museo de la Casa de la Moneda.Barcelona-Madrid.

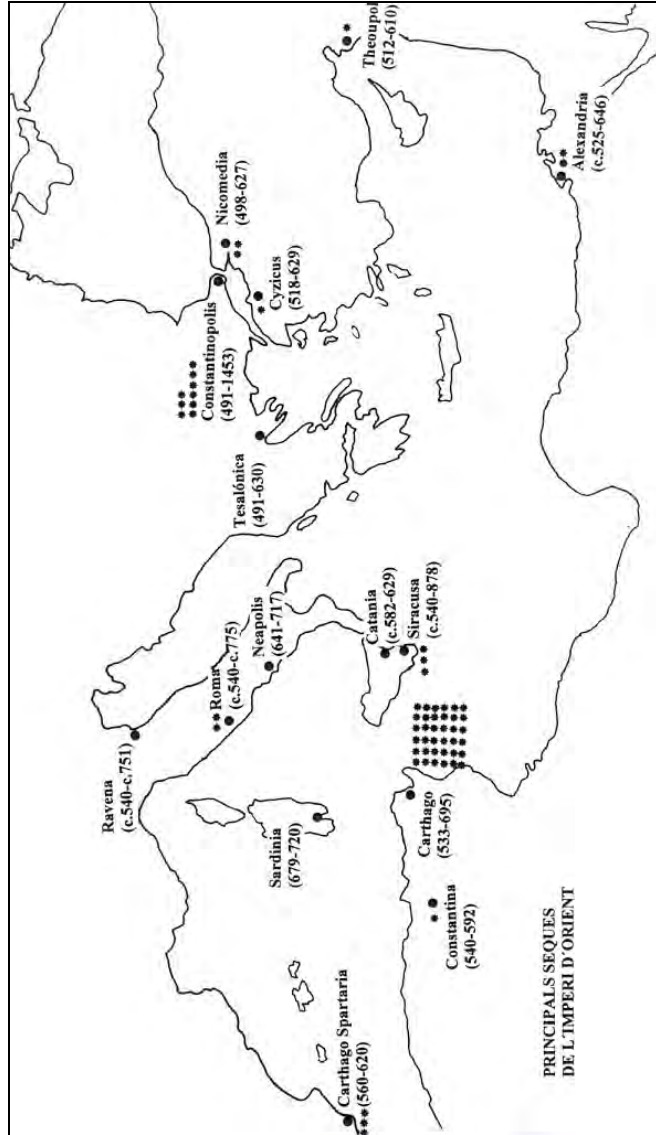
— 1998. “Nuevos datos sobre cobres visigodos”. *IV Congreso Nacional de Numismatica*. Associação Numismatica de Portugal. Lisboa:125-144.

FLAQUER Y FÀBREGUES, J.1923. “Bibliografia numismàtico-menorquina”. *Revista de Menorca*. Maó: 293-319.

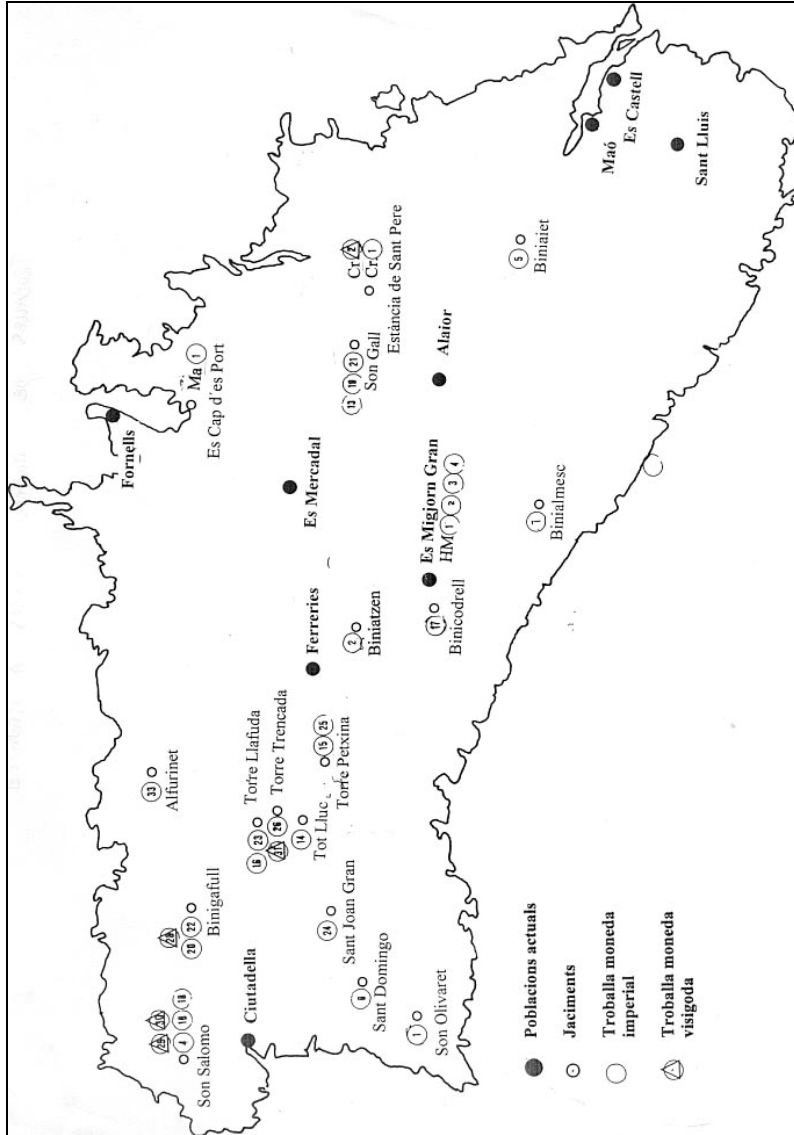
GOZALBES CRAVIOTO, C.(En premsa). “Monedas visigodas de bronce halladas en Churriana (Malaga)”. *Congreso Internacional de Numismática*, 2003.Madrid.

- GRIERSON, P. 1955. "Una ceca bizantina en España". *Numario Hispánico*, VI, Madrid:305-315.
- GRIERSON, P/BLACKBURN, M. 1986. "The Vandals". *Medieval European Coinage, I. The Early Middle Ages (5th-10th centuries)*. Cambridge:17-23;418-423.
- GURT I ESPARRAGUERA, J.M. 1988. "Circulació monetària de les Balears des del Baix Imperi fins als àrabs". *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs. 1er.curs Joan Ramis i Ramis. 1984*. IME, Maó:59-63.
- GURT, J.M./MAROT, T. 1994. "Estudi dels models de circulació monetària a les Balears: Pollentia (Alcúdia, Mallorca)". *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Maó, 1988-Barcelona, 1992. Institut d'Estudis Catalans-Universitat de Barcelona. Barcelona:223-233.
- IME (Institut Menorquí d'Estudis). Butlletí Informatiu. Agost 1989.
- JOFRE SERRA, C. /RIERA RULLAN, M. /ORFILA PONS, M. /HERRANZ FEBRER, M. (En premsa). "Excavacions a la catedral de Menorca. Campanyes de 1999 i 2000".
- LECHUGA GALINDO, M. 1991. "Numismática bizantina de Cartagena". *Historia de Cartagena*. Cartagena:71-78.
- 2000. "Aproximación a la circulación monetaria de época tardía en Cartagena: los hallazgos del teatro romano". *V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Cartagena 1998. Monografies de la Secció Històrico-Arqueologica, VII. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona: 333-349.
- LIROLA DELGADO, J. 1993: "El poder naval de Al-Andalus en la época del Califato Omeya". *Biblioteca Crònica Nova de Estudios Històricos*, N° 22. Universidad de Granada.
- MAROT SALSAS, T. 1990. "Monedas vándales i bizantines a Pollentia". *Gaceta Numismática*, 99. Barcelona:29-34.
- 1996. "Monedas vándalas y bizantinas procedentes de Santa Pola (Alicante)". *Numisma*, 237:249-258.
- 1997. "Aproximación a la circulación monetaria en la Península Ibérica y las Islas Baleares durante los siglos V y VI: la incidencia de las emisiones vándalas y bizantinas". *Revue Numismatique*, 152:157-190.
- MAROT, T./LLORENS, M^a. 1996. "La circulación monetaria en el siglo VI d.C en la costa mediterránea: la Punta de l'Illa de Cullera (Valencia)". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6:151-180.
- MAROT, T. /LLORENS, M^a./SALA, F. 2000. "Contextos monetarios del siglo VI: las monedas procedentes de los vertederos del barrio de Benalúa (Alicante)". *V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Cartagena, 1998. Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, VII, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona:507-517.
- MATEU Y LLOPIS, F. 1955. "Hallazgos Monetarios, XII". *Numario Hispánico*:121-134.
- MATTINGLY, H.B. 1983. "Pollentia. Coinage and History". *Pollentia. Estudio de los materiales, I. Sa Portella. Excavaciones 1957-1963*. The William Bryant Foundation, 3. Palma de Mallorca:245-301.
- METCALF, D.M. 1999. "Visigothic monetary history: the facts, What facts?". *The Visigoths. Studies in Culture and Society*. Ed. A. Ferreiro. Brill, Leyden-Boston-Köln:201-217.

- MOLL MERCADAL, B. 1994. "Contribució a l'estudi de la circulació monetària a la Menorca musulmana". *Meloussa*, 3. IME. Maó:25-68
- MORRISON, C. 1970. *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale. T.I: D'Anastase I a Justinien II(491-711)*. Paris:176-464.
- 1997. "La diffusion de la monnaie de Carthage hors d'Afrique du Ve. au VIIe. Siècle". *Afrique du Nord Antique et Médiévale. Numismatique, langues, écritures et arts du livre, spécificité des arts figurés*:109-118.
- 2002. "Byzantine Money: Its production and circulation". *The Economic History of Byzantium: from the seventh through the fifteen century. Dumbarton Oaks Studies*, n°39. Washington D.C.:909-966.
- NAVARRO SAEZ, R. 1982. "Las cerámicas finas de la basílica de Fornells. Menorca". *II Reunión d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Abadía de Montserrat, 1983. Barcelona:431-454.
- OLEO Y QUADRADO, R. 1876. *Historia de la isla de Menorca*. T.II. Ciutadella:408-438.
- PIRAS, E. 1989. "Un ripostiglio di monete d'oro bizantine. Nuove ipotesi sulla monetazione aurea sardo-bizantina". *Acta Numismatica*, 19. Barcelona:93-108.
- PROCOPI DE CESAREA. 2000. *Historia de las guerras*. Libros III-IV. Guerra Vándala. Traducció de Jose Antonio Flores Rubio. Biblioteca Clásica Gredos n° 282. Ed.Gredos. Madrid.
- POTTIER, H. 1983. "Analyse d'un trésor de monnaies de bronze enfoui au VI siècle en Syrie byzantine". *Centre d'Études Numismatiques*. Bruxelles.
- RAMIS Y RAMIS, A. s/d (1824?). *Descripción del monetario del difunto Dr. D. Juan Ramis y Ramis dispuesta por el Dr. en ambos Derechos Don Antonio Ramis y Ramis, socio correspondiente de la Real Academia de la Historia*. Imp.Fabregues, Maó. Ed. Facsímil Ed. Nura, Ciutadella, 1995.
- RETAMERO I SERRALVO, F. 1996. "Fulūs y moneda en Mallorca, Ibiza y Menorca antes del 290 H/902 D.C." *Al Qantara*, vol.XVII fasc.1:153-169.
- 2000. *La continua il·lusió del moviment perpetu. La moneda dels reges, dels mulúk i dels seniores (segles VI-XI)*. Col·lecció Documents. UAB, Servei de publicacions:89-91;152-165.
- RIERA RULLAN, M. 2000. "Estudi dels materials. Investigacions al voltant de la excavació del solar de Correus de Ciutadella". *Publicacions d'Es Born*, 7. Ciutadella:137.
- RITA, C. 1978. "Broches de cinturón de época visigótica en el Museo Arqueológico de Mahón." *Boletín Sociedad Arqueológica Luliana*, 36. Palma de Mallorca:185-188.
- RITA, C./LATORRE, J.L./ORFILA, J.A. 1988. "Las excavaciones arqueológicas en el yacimiento de Sanitja (Menorca) hasta 1984". *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs. Ier.curs Joan Ramis i Ramis. 1984*. IME. Maó:41-49.
- SALAMA, P. 1979. "Huit siècles de circulation monétaire sur les sites côtiers de Mauretanie centrale et orientale (I I I siècle av.J.C.- Vsiècle ap.J.C. Essai de synthese." *Symposium Numismatico de Barcelona, II*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Barcelona:109-146.
- VILELLA MASSANA, J. 1984. "Relacions comercials de les Balears des del Baix Imperi fins als àrabs". *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs*. IME. Maó, 1988:51-58.

PRINCIPALS SEQUES D'ORIENT

TROBALLE DE MONEDES IMPERIALES A MENORCA

CATÀLEG

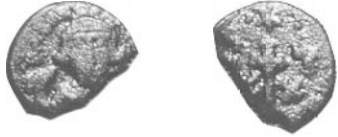

A) Monedes inèdites

Justí I (518-527)	Cyzicus (dubtós) - <i>Follis</i>
<p>Nº 1 A).....TIN... B. d., diad., drap., cuir. R) M incompleta per encuny descentrat; a l'esquerra, estrella. Exerg: Il·legible Ø 25 mm. p: 8,73 g. Ref. DOC 38-41 Procedència: So n'Olivaret (Ciutadella)</p>	
Justinià I (527-565)	Nicomedia - <i>Follis</i>
<p>Nº 2 A) DN IVSTINIANVS PP AVG B. f. Casc, cui. gl. cr. a la mà dreta; escut. Creu en el camp. R) M entre A/N/N/O i X/II/II (=540-41); damunt, creu i a baix A (<i>officinae</i> 1ª). Exerg: NIK Ø 40 mm. p:20 g. Ref. DOC 115-139 Procedència: Biniatzén (Ferrerries)</p>	
	Cartago - <i>Follis</i>

<p>Nº 3 A) Llegendes esborrades B. d, diad., drap., cuir. R) M. Estrella a l'esquerra; borrós a la dreta. Davall: Γ (<i>officinae</i> 3^a). Exerg: [K]ART Ø 27 mm p: 13,80 g. Ref. DOC 286-d. Procedència: Menorca indeterminat.</p>	
	<p><i>Decanummium</i></p>
<p>Nº 4 A) DN IVSTINIANVS PP A B. d., diad., drap., cuir. R) I entre dues estrelles; damunt creu potaçada. Exerg: KART Ø 20,5mm p: 4,12 g. Ref. similar DOC 289 però sense Crismó. Procedència: Son Salomó (Ciutadella)</p>	
<p>Nº5 A) ...IVSTINIANVS PP AVG B. d., drap., cuir. R) Llegenda il·legible Victoria avançant, de front. Exerg: X entre dues estrelles Ø 20 mm p: 4,76 g. Ref. DOC 304 Procedència: Biniaiet (Alaior)</p>	
	<p><i>Nummus</i></p>
<p>Nº 6 A) B. f. molt borrós. R) VOT/XIII, (=any 539-40) en dues línies dins doble gràfila lineal i garlanda. Ø 10 mm p: 0,66 g. Ref. DOC 302 Procedència: Sant Domingo (Ciutadella)</p>	
<p>Nº 7 A) B. d., diad., drap., cuir. R) VOT/XIII, (=any 539-40) en dues línies, dins doble gràfila lineal i garlanda. Ø 9 mm p: - Ref. DOC 302 Procedència: Binialmesc (Alaior)</p>	

<p>Nº 8 A) B. b, diad., drap., cuir. R) VOT/X.... en dues línies dins doble gràfila lineal i garlanda. Ø 9,5 mm p: 0,77 g Ref. DOC 302-303 Procedència: Menorca indeterminat.</p>	
<p>Nº 9 A) B. d, diad. drap. cuir. R) A Ø 9 mm p: - Ref. DOC 309; Pottier 964-985. Procedència: Menorca indeterminat</p>	
<p>Nº 10 A) Molt gastat R) A Ø 9 mm p: 0,84 g Ref. DOC 309; Pottier 964-985 Procedència: Son Salomó (Ciutadella)</p>	
<p>Nº 11 A) B. d, diad., drap., cuir. R) Crismó. Ø 10 mm p: 0,64 g. Ref. DOC 311 Procedència: Menorca indeterminat.</p>	
<p>Nº 12 A) B. f., diad.; estrella a cada costat. R) Creu coronada amb la lletra <i>rho</i>; davall dels braços, A i ω. Ø 10 mm p: 0,63 g. Ref. DOC 374 (classificat al grup de <i>uncertain mints</i>); Pottier 1006-1022. Anys 542-552. Procedència: Menorca indeterminat.</p>	
<p>Justí II (565-578)</p>	<p>Cartago – <i>Decanummium</i></p>
<p>Nº 13 A)NVS PP A B. d, diad., drap., cuir. R) X, davall estrella i a dalt, creu; a l'esquerra, P/R i a la dreta, [A/N/]N/O (PRIMO ANNO =565-6). Exerg: CAR Ø 17x16 mm (cospell rectangular) p: 3,75 g. Ref. DOC 192.3 Procedència: Son Gall (Alaior).</p>	
<p>Tiberi Constantí (578-582) (Dubtós)</p>	<p>Roma – $\frac{1}{2}$ <i>Follis</i></p>

<p>Nº 14 A) Llegenda il·legible. B. f., coronat, cuir.; gl. cr. R) XX; damunt, creu Exerg: ROM Ø 19 mm p: 3,45 g. Ref. DOC 61b.1(¿) Procedència: Tot Lluc (Ciutadella)</p>	
<p>Maurici Tiberi (582-602)</p>	<p>Constantina de Numídia – <i>Decanummium</i></p>
<p>Nº 15 A) ...VRIC TIB PP B. f. coronat i cuir.; resta de detalls no visibles per desgast. R) I entre dues estrelles; encuny descentrat. Exerg: CON Ø 12 mm p: 4,15 g. Ref. DOC 262 Procedència: Torre Petxina (Ciutadella)</p>	
<p>Focas (602-610)</p>	<p>Cartago - ½ <i>Follis</i></p>
<p>Nº 16 A) Llegendes il·legibles B. f., corona, robes consulars; <i>mappa</i> a la mà dreta i creu a l'esquerra. R) X X, punt entre les dues lletres i creu damunt; estrella a l'esquerra i lletra € a la dreta (=any 5, 606-7). Exerg: KRTC Ø 23 mm p: 9,70 g. Ref. DOC 116 Procedència: Torre Llafuda (Ciutadella)</p>	
<p>Heracli (610-641)</p>	<p>Cartago Spartaria (¿) <i>Tremissis</i></p>
<p>Nº 17 A) DN ERACLIVS PP AVT B. d., diad. i cuir.; creu a la diadema. R) VICTORIA AVGVTI Creu potencada sobre una grada; davall els braços, A i ω. Exerg: CONOB. Ref. Grierson (1955) nº 8; DOC 312. Ø 20 mm p: 1,50 g. Perforació al centre. Proced.: Binicodrell (Es Migjorn Gran)</p>	
	<p>Cartago - <i>Decanummium</i></p>

<p>Nº 18 A) Llegendes il·legibles. B. f., sense barba; casc, drap., cuir. R) X amb creu a sobre i estrella a baix; a l'esquerra N amb signe d'abreviatura damunt i a la dreta, M; un punt damunt i davall de cada lletra. Ø 14 mm p: 2,78 g. Ref. DOC 236 Procedència: Son Salomó (Ciutadella).</p>	
<p>Constanci II (641-668)</p>	<p>Cartago - 1/2 <i>Follis</i></p>
<p>Nº 19 A) Llegendes il·legibles. B. f., sense barba; corona i chlamys; a la mà dreta, gl. cr. R) XX separades per una creu llatina; línia de l'exerg amb tres punts en el centre. Exerg: CRTÇ Ø 20 mm p 4,36 g. Trencadura accidental. Ref.DOC 138-140; BN 5-24. Anys 643-647 Procedència: Binialmesc (Alaior).</p>	
<p>Nº 20 A) Llegendes il·legibles. B.f., sense barba o barba curta; corona, robes consulars i <i>mappa</i> a la mà dreta. R) Creu llatina amb estrella al damunt i dos punts a cada costat, dividint [C]-T i X-X a baix. Ø 18 mm p:2,60 g. Trencadura accidental.Ref.DOC144;BN 29-41.Anys 648-658 Procedència: Binigafull (Ciutadella).</p>	
<p>Nº 21 A) Llegendes il·legibles B.f., sense barba o barba curta; corona, robes consulars i <i>mappa</i> a la ma dreta. R) Creu amb estrella damunt, separant C-T i a baix, X-X. Ø 19,50 mm p: 3,71 g. Ref. DOC 144 (variant?);BN29-41(variant). Anys 648-658 Procedència: Son Gall (Alaior).</p>	

<p>Nº 22 A) Llegendes il·legibles B. f., amb barba curta; el desgast no permet esbrinar més detalls. R) Creu llatina amb estrella damunt, separant C-T, amb un punt davall cada lletra, i a baix, X-X. Ø 17 mm p:3,29 g. Ref.DOC 145;BN 42-49. Anys 648-658. Procedència: Binigafull (Ciutadella)</p>	
<p>Justinià II (2on regnat,705-711)</p>	<p>Siracusa – <i>Follis</i></p>
<p>Nº 23 A) Anepigràfica B. f., amb barba curta. Corona. Loros; a la mà dreta, creu potaçada damunt tres graons i a la mà esquerra, globus amb creu. R) M entre dues creus; damunt palma (?).El desgast no permet distingir més detalls. Exerg: SCL Ø 22x19 mm (cospell rectangular) p: 2,62 g. Dues perforacions, trencadura accidental, fort desgast. Ref: DOC 20 (?) Procedència: Torre Llafuda.</p>	
<p>Lleó III i Constantí V (720-741)</p>	<p>Seca italiana incerta - <i>Semissis</i> (coure amb una làmina d'or)</p>
<p>Nº 24 A) [σNO.LEON.P].A.[Mϸ] B.f., de Lleó III, amb barba curta, corona i <i>chlamys</i>; a la mà dreta, globus amb creu; la mà esquerra no visible. R) [D]N CO[NSTANT]INϸ B. f., de Constantí V, sense barba, corona i <i>chlamys</i>, globus (no visible) amb creu; mà esquerra no visible. En el camp, a l'esquerra, C o glòbul. Ø 19 mm p: 2,75 g. Procedència: Sant Joan Gran (Ciutadella)</p>	
	<p>Siracusa – <i>Follis</i></p>

<p>Nº 25 A) Lleó III dret, de front, amb barba, corona, chlamys i akakia. A l'esquerra, [Λ]/Є/O/N; a la dreta, [Δ/Є/C/] Π. R) Constantí V, dret, de front, imberbe, corona, <i>chlamys</i> i <i>akakia</i>. A l'esquerra, K/ω/N/[S]; a la dreta, Δ/Є/C/Π Ø 19 mm p: 2,66 g. Ref. DOC 55 Procedència: Torre Petxina (Ciutadella).</p>	

Encunyacions anònimes

	Cartago Spartaria – 4 <i>nummi</i>
<p>Nº 26 A) Anepigràfic. Creu grega però els braços d'amplària desigual. R) Anepig. En el camp, Δ molt borrós. Ø 9 mm p: 1,30 g. Ref. Lechuga 1998 tipus 'cruz griega de brazos lineales'. Procedència: Torre Trencada (Ciutadella)</p>	
<p>Nº 27 A) Anepigràfic. Creu llatina de braços eixamplats als extrems. R) Anepigràfic. En el camp, lletra Δ molt borrosa. Ø 10 mm p: 0,72 grs Referència: Lechuga 1998 tipus 'cruz lat. de brazos ensan.' Procedència: Menorca indeterminat.</p>	

Encunyacions anònimes considerades visigodes

	Ispali – <i>Pentanummium</i>
<p>Nº 28 A) Anepigràfic. Cap en posició frontal rodejat de garlanda. R) Anepigràfic. Creu llatina; davall els braços, S invertida i P. Ø 12 mm p: 1,55 g. Ref. Crusafont, grup B, tipus 19. Procedència: Binigafull (Ciutadella).</p>	

<p>Nº 29 A) Anepigràfic. Bust en posició frontal rodejat de garlanda. R) Anepigràfic. Creu llatina; davall els braços, S invertida i P Ø 13 mm p: 1,57 g. Ref. Crusafont grup B, tipus 21 Procedència: Son Salomó (Ciutadella).</p>	
	<p>Emerita - <i>4 nummi</i></p>
<p>Nº 30 A) Restes de lletres, no identificades. Bust a l'esquerra. R) Anepigràfic. Monograma. Ø 10 mm p: 1,06 g. Ref. Crusafont grup, C variant inèdita. Procedència: Son Salomó (Ciutadella)</p>	
<p>Nº 31 A) Restes de lletres no identificades. Bust a l'esquerra. R) Anepigràfic. Monograma Ø 10 mm p: 0,69 g. Molt gastada. Ref. Crusafont grup C, tipus 30-32. Procedència: Torre Trencada (Ciudad.)</p>	
<p>Nº 32 A) Restes de lletres no identificades. Bust a esquerra. R) Anepigràfic. Monograma Ø 10 mm p: 0,98 g. Ref. Crusafont grup C, tipus 30-32.</p>	
	<p>Corduba - <i>4 nummi</i></p>
<p>Nº 33 A) Anepigràfic. Bust de front, amb traços que volen representar diadema i <i>pendilia</i>; gràfila de traços rectes. R) Anep. Creu de braços iguals amb els extrems bifurcats; punt a cada espai entre els braços. Ø 10 mm p:-.Ref. Crusafont grup E, variant no recollida; Gozalbes núms.33-38 Procedència: Alfurinet (Ciutadella).</p>	

<p>Nº 34 A) Anepigràfic. Bust de front, molt borrós R) Anepigràfic. Creu de braços iguals amb els extrems acabats en tres puntes; punt a cada espai entre els braços. Ø 10 mm p:0,95 g. Ref. Crusafont grup E variant no recollida; semblant a Gozalbes núms.37-38.</p>	
<p>Nº 35. A) Anepigràfic. Figura no identificada R) Com el núm.34 Ø 11,50 mm p: 1,49 g. Ref. Com el núm. 34.</p>	
	<p>Toledo - <i>4 nummi</i></p>
<p>Nº 36 A) Anepigràfic. Bust a dreta, sense poder apreciar detalls per encunyació descentrada. R) Anepigràfic. Monograma amb creu al centre. D:9 mm p: 0,87 g. Ref. Crusafont grup D tipus 44. Procedència: Menorca indeterminat.</p>	

Abreviatures

B. f: bust de front

B. d: bust a dreta

B. e: bust a esquerre.

Diad. :diademat

Drap.: drapejat

Cuir: cuirassat

Gl. cr.: globus amb creu

Referències

DOC. Belinger, A.R.1966 (Reimp.1992) Vol. I

Grierson, P.1968 (Reimp.1993) Vol. II

Grierson, P.1973.Vol. III.

BN. Morrisson, C.1970.

Crusafont, M.1994.

B) Monetari Ramis(*)

<p>Anastasi I (491-518) Seca indeterminada - ½ <i>Follis</i></p>
<p>R-1 (181) A) ANASTASIVS PP AVG <i>Cabeza con diadema de perlas</i> R) K +</p>
<p>Justí I (518-527) Constantinopolis – <i>Follis</i></p>
<p>R-2 (108) A) DN IVSTINVS PP AVG <i>Cabeza con corona de perlas</i> R) *M* cruz encima; entre las patas, Δ (4ª officinae). Exerg: CON</p>
<p>Justinià I (527-565) Constantinopolis - <i>Decanummiun</i></p>
<p>R-3 (107) A) DN IVSTINIANVS... <i>Cabeza con casco</i> R) +I+ Exerg: CON</p>
<p>R-4 (107) Com l' anterior.</p>
<p>R-5 (107) Com l' anterior però amb <i>Corona de perlas</i>.</p>
<p>R-6 (107) A) Com l' anterior R) * I *</p>
<p>Alexandria - 12 <i>nummiun</i></p>
<p>R-7 (107) A) DN IVSTIN.AV <i>Busto de frente con corona de perlas</i> R) Monograma de Cristo dentro de láurea; a los lados, IB Exerg: ΑΛΣ</p>
<p>Cartago - ½ <i>Follis</i></p>
<p>R-8 (189) A) DN IVSTINIANVS PP <i>Busto con galea cristata; en la D, globo con cruz y en la S. Clipeo. En el área, cruz pequeña.</i> R) K, debajo S; en el campo C con astro encima. ANNO..... Exerg: CAR</p>

<i>Decanummiium</i>
R- 9 (106-107) A) DN IVSTINIANVS PP AVG <i>Cabeza con corona de perlas</i> R) I <i>con cruz encima</i> ; ANNO XIII (=539-40) Exerg: CAR
R- 10 (107) Com l'anterior però, ANNO XIII (=540-41).
R- 11(107) Como les anteriors, però I + ; ANN...
R-12 (108) A) DN IVSTINIANVS PP AVG. <i>Cabeza con diadema de perlas</i> R) VICTORIA <i>Victoria en pie, de frente, con láurea y globo con cruz.</i> Exerg: * X *
<i>Pentanummiium</i>
R-13 (107) A) DN IVSTINIANVS PF AVG <i>Cabeza coronada de perlas</i> R) Dins de la corona, € II
Justí II (565-578) Cartago - <i>Decanummiium</i>
R-14 (189) A) ...ASC <i>Dos emperadores [en realitat, l'emperador i l'emperadriu Sofia] sentados de frente y en medio una cruz; debajo, VITA</i> R) I; als costats, N M
Maurici Tiberi (582-602) Alexandria - 12 <i>nummiium</i>
R-15 (120) A) DN MAVRIT PP AVG <i>Cabeza con corona de perlas</i> R) I+B Exerg: ΑΛΕΣ
Cartago - <i>Decanummiium</i>
R-16 (120) A) <i>Como el anterior</i> R) <i>Cruz sobre globo; a los lados, NM</i> Exerg: X
Focas (602-610) Constantinopolis – <i>Follis</i>

<p>R-17 (82) A) DN FOCAS... <i>Emperador con libro (**) y cruz sobre globo</i> R) <i>Láurea</i>. ANNO XXXX (manca el numeral de l'any). Exerg: CON i Γ (officinae 3^a)</p>
<p>$\frac{1}{2}$ <i>Follis</i></p>
<p>R-18 (82) A)....AS.P.AVG <i>Busto de frente con cruz</i> R) XX <i>encima astro</i> Exerg: CON i lletra A (officinae 1^a)</p>
<p>Theoupolis (Antioquia) - <i>Follis</i></p>
<p>R-19 (82) A) DN FOCAS NCP... <i>Emperador de pie, globo con cruz y a su lado la emperatriz con cruz en la mano y sobre la cabeza.</i> R) M <i>con cruz encima</i>. ANNO II (=603-4) Exerg: THCVP....</p>
<p>Cartago - $\frac{1}{2}$ <i>Follis</i></p>
<p>R-20 (82) A) DN FOCAS PERP... <i>Emperador con libro y cruz en la mano; cruz en la cabeza</i> R) FOCA <i>repartido en los cuatro ángulos de una cruz.</i> Exerg: XX</p>
<p>R- 21 (82) A) <i>Busto con cruz en cabeza y libro, globo con cruz.</i> R) X-X; <i>encima cruz, a un lado estrella y al otro € (= any 607)</i> Exerg: KRTG</p>
<p>R- 22 (82) <i>Igual que el anterior</i></p>
<p>Heracli (610-641) Constantinopolis - <i>Follis</i></p>
<p>R-23 (101) A) DN HERA ET ERA.CON.S.PP <i>Dos emperadores [Heracli i Heraclonas] de pie, con cruces en la cabeza; el de la derecha más alto en la D cruz larga y la S elevada; el otro en la D globo con cruz, la S en el pecho.</i> R) M <i>con cruz encima</i>; ANNO II (611-12); <i>debajo, Γ</i> Exerg: CON</p>
<p>Nicomedia – <i>Follis</i></p>
<p>R- 24 (101) A) DN ERAC....VS.PF.A</p>

<p><i>Cabeza de frente; globo con cruz.</i> R) M encima cruz, debajo B.(officinae 2^a) ANNO I (= 610-11) Exerg: NIKO</p>
<p>Cartago - 1/2 <i>Siliqua</i></p>
<p>R-25 (102) A) DN CRA. <i>Busto con diadema de perlas</i> R)....CONST.PP <i>Cabezas de dos emperadores [Heracli Constantí i l'emperadriu Martina] con cruces sobre las mismas y otra en medio de ellos. Anys 613-641.</i></p>
<p>Constanci II (647-667) Seca italiana incerta - <i>Tremissis</i></p>
<p>R-26 (64-65) A) DN CONS. <i>Cabeza con diadema y en la mano derecha globo con cruz</i> R) VICTORIA <i>Cruz en medio del campo</i> Exerg: CONOB <i>Grueso y volumen de un durillo.</i></p>
<p>Cartago - 1/2 <i>Follis</i></p>
<p>R-27 (102) A) ...CONST.PP <i>Busto con globo con cruz</i> R) * XX ε; encima, cruz. Exerg: KRTÇ</p>
<p>R-28 (64) A) DN CONS <i>Busto con diadema y libro</i> R) Cruz con astro encima; C-T /X-X</p>
<p>R-29 (64) <i>Como el anterior</i></p>
<p>R-30 (64) <i>Como el anterior pero variando el anverso: globo con cruz en la mano.</i></p>
<p>Constantí IV (668-685) Cartago - 1/2 <i>Follis</i></p>
<p>R- 31(64) A) CONSTANTINVS PP <i>Busto con cruz y cruz en la diadema</i> R) X + X Exerg: CRTÇ</p>
<p>R- 32 (64) <i>Como el anterior pero variando la leyenda de A): PP A</i></p>
<p>Justinià II(685-695;705-711)</p>

<p>Seca italiana incerta - <i>Solidus o fracció</i></p> <p>R-33 (107-108)</p> <p>A) DN IVSTINIANVS</p> <p><i>Busto</i></p> <p>R) VICTORIA AVG ☉</p> <p><i>Cruz</i></p> <p>Exerg: CONOB</p>
<p>Siracusa - <i>Follis</i> (1er.regnat)</p> <p>R-34 (107)</p> <p>A) DN IVSTINIA.....</p> <p><i>Busto de frente con corona de perlas</i></p> <p>R) * M ☉ (officinae 5ª). <i>En la base de la M, letra ☉.</i></p> <p>Exerg: SCLi (<i>sic</i>)</p>
<p>Anastasi II (713-715)</p> <p>Seca italiana incerta - <i>Solidus o fracció</i></p> <p>R-35 (20)</p> <p>A) D ANASTASIVS PP</p> <p><i>Busto de frente; mano derecha globo con cruz y en la ropa estampada la figura del niño Jesús.</i></p> <p>R) VICTOR AVGG</p> <p><i>Cruz sobre gradas y astro</i></p> <p>Exerg: CONOB</p>
<p>Teodosi III (715-717)</p> <p>Roma - <i>Solidus o fracció</i></p> <p>R 36 (153)</p> <p>A) DN THEODOSIVS AVG</p> <p><i>Busto de frente ,con globo con cruz y otra sobre su cabeza</i></p> <p>R) VICTORI AVG</p> <p><i>Cruz sobre gradas y a los lados * y L</i></p> <p>Exerg: CONOB</p>

(*) Les descripcions originals de Ramis s'han escrit en cursiva; la atribució de valors i seques és nostra.

La numeració entre parèntesi correspon a la pàgina del catàleg de Ramis on es descriu la moneda.

(**) No es tracta d'un llibre sinó del *mappa* o de la *akakia*.

C) Rafel Oleo i Quadrado

<p>Anastasi I (491-518)</p> <p>Seca indeterminada - <i>Follis</i></p>
--

RO-1 A) DN ANASTASIVS PP AVG R) <i>M encima +</i>

D) F. Mateu i Llopis. HM XII, 1955

Nº 765 <i>Follis</i> bizantí. Museu Municipal de Ciutadella.
Nº 768. Col·lecció Flaquer de Maó. Procedents de San Cristòbal (Es Mig-jorn Gran): HM-1. Justinià I. <i>Gran follis</i> , seca Constantinoble. HM-2. Justí I. <i>Follis</i> HM-3. Maurici Tiberi. <i>Follis</i> HM-4. Justinià II. <i>Follis</i>

F) M. Crusafont, 1994

Cr-1 Decanumium. <i>Justí II</i> . Cartago A) DN IVS... R) X Ref. D. Oaks 192.1 Procedència: Estància de Sant Pere (Alaior).
Cr-2 Encunyació visigoda. Ispali. Ref. Tipus 21, nº 111. Procedència: Estància de Sant Pere (Alaior).

G) T. Marot, 1997

Ma-1 <i>Nummium</i> de Justinià I. Crismó al revers. Cartago Ref: DOC 311 Procedència: Basílica d'Es Cap d'Es Port de Fornells (Es Mercadal).
--

RESUM DELS CATÀLEGS

Anastasi I (491-518)

Follis. Seca indeterminada	1(RO-1)
1/2 Follis. Seca indeterminada.....	1(R-1)

Total.....	2
-------------------	----------

Justí I (518-527)

Follis. Constantinopolis.....	1 (R-2)
Follis. Cyzicus (?).....	1 (Nº1)
Follis. Seca indeterminada.....	1 (HM-2)
Total.....	3

Justinià I (527-565)

Follis. Constantinopolis.....	1 (HM-1)
Follis. Nicomedia. Any 540-1.....	1 (Nº2)
Follis. Cartago. Officinae 3ª.....	1 (Nº3)
1/2 Follis. Cartago.....	1 (R-8)
12 Nummum. Alexandria.....	1 (R-7)
Decanumnum. Constantinopolis.....	4 (R-3,4,5,6)
Decanumnum. Cartago.....	6 (Nº4,5;R-9,10,11,12)
Pentanumnum. Cartago.....	1 (R-13)
Nummus. Cartago. VOT XIII (539-40).....	2 (Nº6,7)
Nummus. Cartago. VOT X.....	1 (Nº8)
Nummus. Cartago. A (c.534-37).....	2 (Nº9,10)
Nummus. Cartago. Crismó (c.534-37).....	2 (Nº11;Ma-1)
Nummus. Cartago. Creu/alfa-omega (c.542-52).....	1 (Nº12)
Total.....	24

Justí II (565-578)

Follis. Cartago.....	1 (R-14)
Decanumnum. Cartago.....	2 (Nº13;Cr-1)
Total.....	3

Tiberi Constantí (578-582)

1/2 Follis. Roma.....	1 (Nº14)
Total.....	1

Maurici Tiberi (582-602)

Follis. Seca indeterminada.....	1 (HM-3)
12 Nummi. Alexandria.....	1 (R-15)
Decanumnum. Cartago.....	1 (R-16)
Decanumnum. Constantina de Numídia (c.582-93).....	1 (Nº15)
Total.....	4

Focas (602-610)

Follis. Constantinopolis.....	1 (R-17)
Follis. Theuopolis (Antioquia). Any 603-4.....	1 (R-19)

1/2 Follis. Constantinopolis.....	1 (R-18)
1/2 Follis. Cartago. Any 606-7.....	4 (N°16;r-20,R-21,22)
Total.....	7

Heracli (610-641)

Tremissis. Cartago Spartaria (?).....	1 (N°17)
1/2 Silíqua. Cartago.....	1 (R-25)
Follis. Constantinopolis.....	1 (R-23)
Follis. Nicomèdia. Any 610-11.....	1 (R-24)
Decanummium. Cartago.....	1 (N°18)
Total.....	5

Constanci II (641-668)

Tremissis. Seca indeterminada.....	1 (R-26)
1/2 Follis. Cartago.c.643-47.....	2 (N°19;R-27)
1/2Follis.Cartago.c.648-58.....	6 (N°20,21,22;R-28,29,30)
Total.....	9

Constantí IV (668-685)

1/2 Follis. Cartago.....	2 (R-31,32)
Total.....	2

Justinià II (685-695;705-711)

Solidus o fracció. Seca italiana indeterminada.....	1 (R-33)
Follis. Siracusa. 1er. regnat.(685-695).....	1 (R-34)
Follis.Siracusa.2on. regnat.(705-711).....	1 (N°23)
Follis. Seca indeterminada.....	1 (HM-4)
Total.....	4

Anastasi II (713-715)

Solidus o fracció. Seca italiana indeterminada.....	1 (R-35)
Total.....	1

Teodosi III (715-717)

Solidus o fracció. Roma.....	1 (R-36)
Total.....	1

Lleó III i Constantí V (720-741)

Semissis. Seca italiana indeterminada.....	1 (N°24)
Follis. Siracusa.....	1 (N°25)
Total.....	2

Encunyacions anònimes probablement de Cartago Spartaria (c.550-624)

4 Nummium.....	2 (N°26,27)
----------------	-------------

Total.....	2
-------------------	----------

Encunyacions anònimes considerades visigodes

Pentanummium. Crusafont grup B (Ispali).....	3 (Nº28,29;Cr-2)
4 Nummi. Crusafont grup C (Emèrita).....	3 (Nº30,31,32)
4 Nummi. Crusafont grup D (Toledo).....	1 (Nº36)
4 Nummi. Crusafont grup E (Corduba).....	3 (Nº33,34,35)
Total.....	10

||= ||